

Představení indikátorů pro hodnocení welfare oslů s využitím AWIN protokolu

AWIN protokol pro osly je nástroj pro hodnocení welfare oslů nad 1 rok věku. Protokoly jsou 2 úrovní. Hodnocení první úrovně je rychlý screening, který vyžaduje minimální nebo žádnou manipulaci. V závislosti na výsledku posouzení první úrovně lze doporučit druhou úroveň, která se skládá z komplexnějšího a hloubkového posouzení.

Protokoly byly vyvinuty pro rozdílné systémy chovu, od velmi intenzivních po pastvinové systémy s různou mírou produkce od intenzivní produkce mléka po extenzivní produkci masa, protokol je aplikovatelný i pro pracovní zvířata.

Úvodní informace pro hodnotitele

Před samotným hodnocením chovu musí hodnotitel vědět, jak se obrátit na majitele farmy, jak organizovat návštěvu, jak se chovat na farmě, jak prezentovat protokol a spolehlivost a užitečnost výsledků.

Základní požadavky na hodnotitele:

- znalost hodnotícího protokolu, aplikace jeho použití a možná omezení
- znalost zemědělských postupů a charakteristika chovu oslů a specifika jejich chování
- znalost hygienických pravidel a běžných onemocnění

Kontaktování farmáře

je nezbytné kontaktovat farmáře a naplánovat návštěvu farmy s ohledem na její denní rozvrh. Při rozhovoru by měl hodnotitel projednat a dohodnout cíle návštěvy, harmonogram a metody. Mělo by být zřejmé, že zvláštní opatření a změny v rutině by měly být udržovány na minimu.

Při hodnocení welfare nehrozí nebezpečí oslům ani zúčastněným osobám. Všechny procedury prováděné během hodnocení jsou neinvazivní, některé úkony jsou pro osly známé, protože jsou v chovu prováděny běžně farmářem. Doba a míra zapojení farmáře je individuální.

Hodnotitel by měl vyžadovat, aby:

- stádo oslů bylo na jednom místě a byl k nim snadný přístup
- osli byli bez příkrývek
- spolupráci ošetřovatele, k vodění osla na ohlávku

Biosekurita

Hodnotitel by nikdy neměl být zdrojem šíření choroby. V případě oslů platí, že pokud vykazují příznaky infekčního onemocnění (např. různé výtoky, průjem) nesmí se na ně sahat. Čistě oblečení a pracovní obuv jsou nezbytné, i když bude v prostorách farmy provedena další dezinfekce.

Příjezd na farmu a další činnost

Po příjezdu by hodnotitel měl vyhledat majitele chovu nebo hlavního zootechnika, zodpovědného za zvířata a požádat ho o předložení bezpečnostních pravidel a zjistit si, zda jsou v chovu osli, kteří jsou agresivní nebo nebezpeční.

Během hovoru by měl být prezentován protokol s uvedením cílů, přibližného času hodnocení, harmonogramu činností a pořadí indikátorů. Ačkoliv postup v protokolu hodnotícího welfare nemůže být měněn, plán by měl být projednáno tak, aby provádění hodnocení nezasaňovalo do harmonogramu každodenních prací. Hodnotitel by měl být co nejstručnější, aby se zabránilo subjektivnímu ovlivnění výsledku.

Při pohybu na farmě by měl být hodnotitel nenápadný. Rušení pracovníků nebo zvířat by mělo být co nejmenší.

Pravidla hodnocení oslů

Znalost chování oslů je klíčový faktor při vstupu do výběhu, kde se zvířata zdržují. To nejen zajistí adekvátní hodnocení, ale také umožní identifikaci agresivních nebo bázlivých jedinců.

Další rady, jak se na farmě pohybovat a chovat:

- nenechávejte brány a dveře otevřené, poté co jimi projdete
- vyhněte se hlasitému mluvení a děláni prudkých pohybů
- nenechávejte žádné předměty v dosahu zvířete
- vyhněte se olizování rukou
- nesahejte na osly, pokud to není nezbytné
- soustřeďte se na práci po celou dobu

Bezpečná manipulace

Prezentovaný hodnotící protokol je navržen pro užití zkušeným hodnotitelem. Hodnotitel, farmář, nebo zvířata by nikdy neměla být ohrožena. Během hodnocení samotného zvířete se ujistěte, že osel má ohlávku, je jemně, ale pevně držen ošetřovatelem pomocí vodícího lana, které je volně pod bradou. Hodnocení musí být ukončeno, pokud osel vykazuje chování, které může být pro zúčastněné osoby nebezpečné.

Hodnocení první úrovně

Je důležité si uvědomit, že existuje mnoho možných příčin zkreslení, které by mohly ovlivnit hodnocení zvířat na farmě. Například první zvíře ve skupině, které umožňuje přiblížení se a hodnocení, jsou obvykle ta zvířata, která mají lepší vztah k lidem nebo které jsou dominantnější. Pravděpodobnost zkreslení vzorků může být ovlivněna specifickými podmínkami, např. chromá zvířata nemožou prchat stejně jako ostatní, agresivní zvířata obvykle nejsou hodnocena. Aby se předešlo zkreslení vzorkování, měly by být vzorky náhodně rozděleny.

Výběr oslů pro první úroveň hodnocení

Prvně je třeba zjistit skutečný počet oslů na farmě, kteří jsou starší 1 roku. Velikost vzorku oslů, kteří budou hodnoceni, se zjistí podle tabulky.

Počet oslů chovaných na farmě	Vzorek potřebný k hodnocení
1-14	všichni
15-19	13
20-24	16
30-34	19
40-44	21
45-49	24

Výběr oslů pro druhou úroveň hodnocení

V druhé úrovni hodnocení se doporučuje posoudit všechny osly nad 1 rok věku.

Postup hodnocení indikátorů při první a druhé úrovni hodnocení
Posuzovatel by se měl nejprve seznámit s farmou a ustájením oslů. Čas potřebný pro posouzení osla v rámci první úrovně je 5 min. Provedení hodnocení druhé úrovně se doporučuje za uvedených podmínek:

- není dodržována současná legislativa
- je přítomen pouze 1 osel
- pokud jsou vybraná kritéria welfare horší u více jak 5% zvířat na jiných farmách

Hodnocení druhé úrovně může být prováděno nezávisle kdykoli to hodnotitel považuje za vhodné. Čas potřebný pro posouzení osla v rámci druhé úrovně je 10 min.

Pořadí, v jakém se shromažďují jednotlivé indikátory

1. krok hodnocení - vně výběhu: sociální interakce, příznaky teplotního stresu, kvalitativní analýza chování *
2. krok hodnocení - vyžaduje předvedení ošetřovatelem na místo, kde je může individuálně posoudit- kulhání
3. krok hodnocení- úniková vzdálenost, „walk down“, stažený ocas, BCS, abnormální dýchání, kašel*, stav srsti, výžeh značky, otoky kloubů, zanedbání péče o kopyta, poškození kůže, výtoky, prolapsy, znečištění fekáliemi, Palpace tváří, Test kožní elasticity*
4. krok- hodnocení ve výběhu- dostupnost vody, podestýlka, rozměry přístřeší
* tyto indikátory se zjišťují pouze při hodnocení druhé úrovně.

Představení indikátorů

Body condition score (BCS)- tělesná kondice

Standartní metoda k hodnocení množství tělesného tuku na těle osla. Tělesná kondice může být ovlivněna řadou faktorů.
Hodnocení: Prvním krokem je vizuální hodnocení poté následuje palpace tukových polštářů na krku a ramenech, hřbetě, žebrech, zádi a sedacím hrbolu. Tuková depozita na krku a žebra nejsou důležitá, pokud je osel starší než 7 let stav těla je normální.

Test kožní elasticity

Určuje hydrataci osla. Je důležité si uvědomit, že změny elasticity kůže mohou být ovlivněny změnami vlhkosti srsti nebo jinými faktory, jako je věk.
Hodnocení: Jemně sevřete a okamžitě uvolněte svislý záhyb kůže na bázi krku a sledujte, jak se kůže vrací do své normální polohy. Kožní řasa se má okamžitě vyrovnat. Nestlačte, natahujte pokožku příliš tvrdě a sevřete ji pouze jednou. Pokud dojde ke zpoždění návratu a kůže zůstává zvednutá, znamená to, že osel by mohl být dehydratován.

Dostupnost vody

Každé zvíře by mělo mít přístup k vodním zdrojům, aby se zabránilo vzniku nebo rozvoji zdravotních a sociálních problémů.
Hodnocení: Vstupte do stáje a zaznamenejte výsledky těchto parametrů odděleně
- přítomnost a typ vodního zdroje
- funkčnost
- čistota

Podestýlka

Komfort opočkunku závisí na vhodné podestýlce. Materiál musí být netoxický, prostý plísní a nadměrného prachu. Podestýlka by se měla dobře udržovat a pravidelně měnit a čistit.
Hodnocení: Vstupte do stáje a zaznamenejte výsledky těchto parametrů:
- množství podestýlky
- čistota podestýlky

Podestýlka

Komfort opočkunku závisí na vhodné podestýlce. Materiál musí být netoxický, prostý plísní a nadměrného prachu. Podestýlka by se měla dobře udržovat a pravidelně měnit a čistit.
Hodnocení: Vstupte do stáje a zaznamenejte výsledky těchto parametrů:
- množství podestýlky
- čistota podestýlky

Rozměry ustájení

Oslům by měl být poskytnut dostatečný prostor, aby si mohli vsíchni najednou lehnout.

Hodnocení: Po vstupu do ustájení změřte výšku osla v kohoutku, pomocí měřícího pásma změřte délku dvou stran ustájení a vypočítejte plochu (strana A x strana B). Porovnej s rozměry v tabulce.

kohoutková výška	Do 120 cm	120-148 cm	148-162 cm	162-175 cm
rozměry ustájení	5,5 m²	7 m²	8 m²	9 m²

Příznaky tepelného stresu

Oba extrémny tepelného stresu je třeba brát v úvahu. I přes původ v horkém suchém podnebí může domestikovaný osel trpět i v horkých obdobích. Osel by neměl být vystaven silnému dešti, sněhu, krupobití nebo silným větrům.

Hodnocení: Pozorujte 1 minutu osla v prostorách mimo ustájení.

Jak poznat tepelný stres

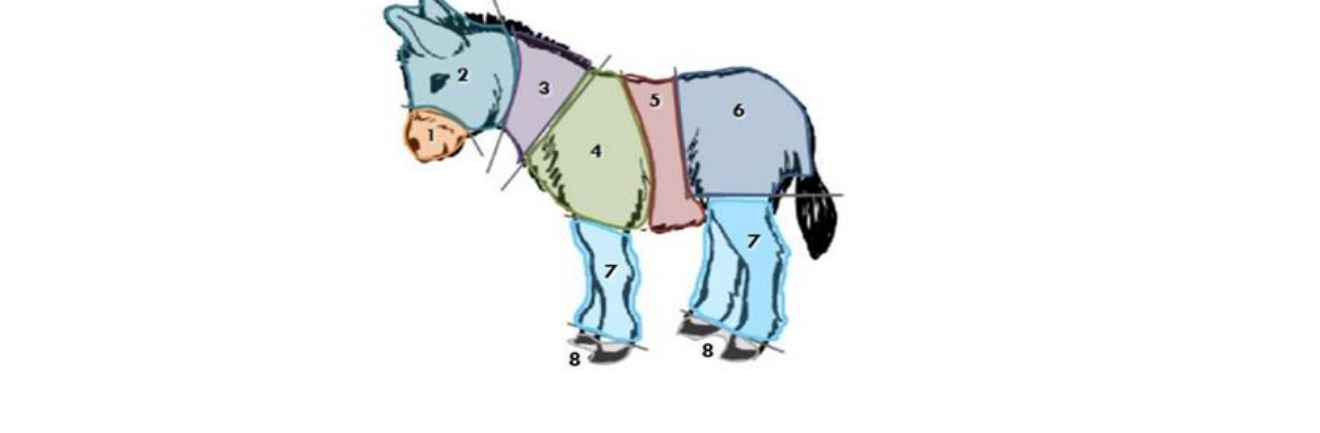
Zvíře vykazuje tři a více z následujících příznaků: rozšířené nozdry, zvýšená respirační rychlost (nad 31 dechů za minutu), prohloubené dýchání, apatie, silné pocení, spálení sluncem (zejména u světlých zvířat nos nebo exponovaná kůže)

Jak poznat chladový stres

Zvíře vykazuje tři a více z následujících příznaků: měkké dýchání, snížená rychlost dýchání (pod 13 dechů za minutu), chvění, choulení se, apatie.

Poškození kůže

Lysá místa, strupy, kožní léze, rány a otoky jsou považovány za změny v celistvosti kůže. Mohou být přítomny z různých důvodů.
Hodnocení: Prvně začněte s vizuální kontrolou z boku. Osla rozdělíte na 8 oblastí a hledejte na každé oblasti těla poškození kůže. Zaznamenávejte pouze lézi větší než 1 x 2 cm² nebo delší než 4 cm (u lineárních lézí).

1. mulec, 2. hlava včetně uší, 3. krk, 4. ramena s včetně kohoutku, 5. záda, boky, bedra 6. záď – pánev, stehna, ocas, 7. končetiny (lokty, kolena a nadprstí), 8. kopyta (včetně korunky)

První úroveň hodnocení- pro každou oblast vyhodnoťte přítomnost kožních změn. Pokud existují malé, vícenásobné a seskupené změny (rozlíšitelné nebo nerozlíšitelné), které pokrývají plochu větší než 1 x 2 cm² nebo více než 4 cm dlouhé, zaznamenejte přítomnost změn.

Druhá úroveň hodnocení- Pro každou oblast spočítejte počet změněných míst. Pokud je na ploše více než 20 změn nebo je jedna změna větší, jak dlaň ruky, skóre je větší než 20. Pokud existují malé, vícenásobné změny ve skupinách, které pokrývají plochu větší než 1 x 2 cm² nebo více než 4 cm (pro lineární), napište 1 kožní změnu. Pokud jednotlivá změna není viditelná a pokrytá plocha je větší než dlaň, skóre je větší než 20. Pokud existují různé kategorie změn na stejném místě (např. otok a léze na jedné noze) nebo sousedící (např. okrouhlé lysé místo s lézí uprostřed) každá tato změna se započítává.

Otoky kloubů

K otokům kloubů dochází, když je zvýšené množství tekutiny ve tkáních v okolí kloubu. Oteklé klouby mohou být bolestivé a indikovat potíže jako je artritida, zranění, infekci nebo zlomenina.
Hodnocení: Začněte s všeobecnou prohlídkou z obou stran. Zjistíte, jestli jsou přítomny otoky okolo lokte, kolene, hlezna a nadprstí.

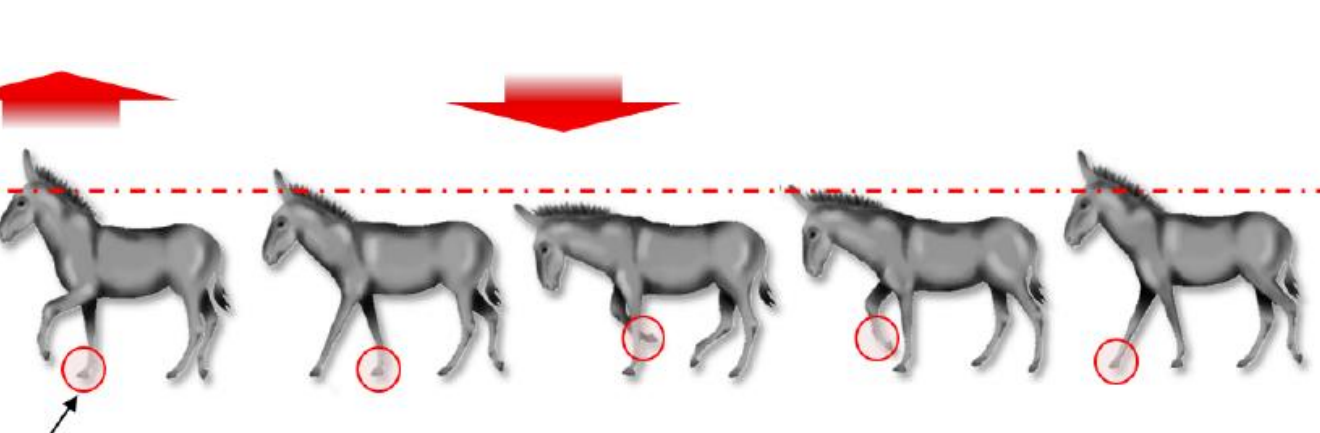
Kulhání

Kulhání indikuje, že osel je cítíjuje bolest a diskomfort a může být výsledkem řady klinických stavů.

Hodnocení: Mimo ustájení sledujte držení těla a postoj osla v klidu, abyste zjistili, zda dokáže udržet a nést váhu plně na všech končetinách. Pokud k postavení vyžaduje asistenci, nedokáže nést žádnou váhu na jedné noze nebo pouze stojí, hodnocení chůze se neprovádí.

Požádejte ošetřovatele, aby vedl osla rovně 10 m po tvrdém a rovném povrchu. Sledujte osla zepředu, z boku a zezadu, zhodnoťte.

Změna polohy hlavy během pohybu: když je zatížena chromá noha, hlava stoupá, když je váha přenesena na zdravou, hlava je spuštěna. V případě kulhání na zadní končetinu osel zkracuje krok, když je chromá noha zatížena, zvyšuje se pánev.

Prolapsy

Stav, ve kterém vnitřní orgán vyčnívá přirozeným otvorem.
Hodnocení: proveďte vizuální hodnocení anu a vulvy.

Stav srsti

Kvalitní srst je indikátorem dobrého stavu srsti a také obecně dobrého zdraví. Naopak, špatný stav srsti může indikovat množství klinických potíží nebo špatnou výživu. Oslí srst bývá delší a hrubší než koňská.

Hodnocení: Sledujte srst, hodnoťte ji jako celek. Špatný stav indikuje matná srst, přítomnost vši nebo srubou, vyskytují se šupiny, lupy, nebo holá místa. Zdravá srst je rovná, hladká, přilehlá.

Znečištění trusem

Přítomnost trusu na zadních končetinách, Může být způsobem průjmem, který může indikovat klinický stav.

Hodnocení: Prohlédněte zadní končetiny. Berte v úvahu i oblast vnitřní strany stehen, uvnitř hlezna a zadní části hlezna.

Výtoky

Výtoky z přírodních otvorů (nos, oči, vulva nebo penis) mohou být symptomem lokálního nebo generalizovaného onemocnění.

Hodnocení: Nechejte si předvést osla a prohlédněte nozdry, oči, vulvu/ penis. Hodnotně obě strany hlavy, výtok může být jen z jedné strany. Na zvíře nesmí být saháno.
Výtok- jasně viditelný proud, může být vodnatý nebo hustý, průhledný žlutý, zelený nebo krvavý.

Palpae tváří

Umožňuje zjistit, zda osel má zubní nepravidlosti, které mohou být potenciaální problém např. otok dásní, chybějící zub nebo přerostlý ostrý zub.

Hodnocení: Proveďte ruční palpaci, jemně a pomalu pohybuje rukou ze strany čelisti, jemně stisknete, abyste se cítili hrbolky nebo abnormality, asymetrii nebo nepravdělné otoky.

Abnormální dýchání

Charakterizované přehnaným dechovým úsilím. Příznaky jsou rozšířené nozdry, zvyšující se nebo snižující se dechová frekvence, houpačící se břicho, asynchronie mezi pohyby hrudníka a břicha, hlasité dýchání.

Hodnocení: Sledujte osla v klidu po dobu 1 minuty. Normální počet dechů za minutu je kolem 20. Proveďte vizuální hodnocení dýchání oslů, zaměřte se na nozdry, hrudník a břicho.

Kašel

Je intenzivní inspirační kontrakce následovaná rychlým výdechem a vznikem zvukové vibrace.
Hodnoťte osla v klidu po dobu 5 min, věnujte pozornost kašli.

Zanedbání péče o kopyta

Přerostlá kopyta, zřídka upravovaná nebo upravovaná nekorektně a mohou být pro osla bolestivá.
Hodnocení: Nechejte si předvést osla a hodnoťte stav kopyt na tvrdém a rovném povrchu. Obcházejte osla a hodnoťte každé kopyto. Kontrolujte výskyt 1 a více příznaků zanedbání: silně přerostlá kopyta, stáčení nahoru, silně praskliny na kopytech.

Výžeh značky

Vypalování železem je pro koňovité bolestivé, vede k popálení kůže, které způsobuje po dobu několika dní otok a senzibilizaci kůže. Místo vypaléne železem vytvoří alopatickou jizvu.
Hodnocení: Sledujte obě strany těla, se zvýšenou pozorností na ramenech, krku a v oblasti kyčle. Určete, zda existují známky zizjivení způsobené horkým železem ve tvaru symbolu nebo čísel.

Sociální interakce

Sociální interakce je kontakt mezi 2 a více zvířaty. Oslí jsou sociální zvířata, takže kontakt s jejich vlastním druhem je extrémně důležitý pro jejich mentální blahobyt.

Hodnocení: Sledujte obvyklé prostředí osla a všimněte si, zda je osel ustájen s jiným oslem nebo zda je sám. Při umístění jednotlivě si uvědomte, zda je fyzický kontakt s ostatními osly vždy dostupný.

Stereotypie

Je opakované chování bez zřejmé funkce, o kterých se obecně předpokládá, že jsou indikátorem problémů s welfare. Ačkolí je primárně provádá koně, osel může také projevodvat stereotypní chování (i když mnohem méně často).

Hodnocení: Sledujte osla po dobu 5 min v jeho vlastním prostředí bez vyrušování. Hodnoťte zda, je zabraňováno vykonávat oslu stereotypie nebo ustájení ukazuje jednu nebo více nedávňých známek nežádoucího chování. Zaznamenejte, pokud osel provádí jednu nebo více z následujících stereotypií:

Klčkání: Osel opře horní řezáky o pevný předmět (např. plot, stání nebo stavební konstrukci) tahá dozadu, stahuje svaly na krku a přitom vydává slyšitelné chrochtavé zvuky.

Tkalcování: Nastane, když osel houpe hlavou a krkem ze strany na stranu a posouvá svou váhu z jedné přední nohy na druhou, někdy dochází ke koordinaci se zadními končetinami. Osel stojí na jednom místě.

Chůze kolem plotu: Nastává, když se osel opakovaně pohybuje vpřed a vzad v přímé linii nebo se možná pohybuje v kruhovém nebo číslícovém vzoru u plotu nebo obvodu ustájovací oblasti.

Testy vztahu člověk – zvíře

Vnímání člověka oslem a interakce s ním má hlavní vliv na oslí pohodu a bezpečnost člověka. Je důležité si být vědom toho, že pokud osel nezná manipulaci s lidmi, nedostatek pozitivního chování během testu nemusí nutně znamenat, že s oslem bylo špatně zacházeno.

Úniková vzdálenost

Požádejte ošetřovatele, aby držel lano od ohlávky volně pod bradou.

Výchozí pozice: Stojte přibližně 3,5 m od osla. Zvedněte pravou ruku na 45° od hrudníku, zadní strana vaší ruky by měla směřovat nahoru. Špička prstů vaší ruky by měla být ve vzdálenosti cca 3 m od osla.

Testovací fáze

Test může začít, když vás osel sleduje příp. ho upozorněte klapnutím jazyka. Jakmile se osel dívá, můžete klidně a pomalu vyjít směrem k němu (1 krok/s), paže by měla být ponechána ve výchozí pozici. Test končí, jakmile osel ukáže jakékoli únikové chování (např. chůze pryč, odklonění hlavy).

„Walk down“

Provádí se následně po předchozím testu.

Výchozí pozice

Přibližujte se k boku zvířete, udržujte vzdálenost přibližně 30 cm a jemně položte ruku na kohoutek.

Testovací fáze

Ruku mějte stále jemně na zvířeti a posouvejte jí po boku směrem k jeho ocasu. Vraťte se druhou stranou k hlavě, ruka je stále na těle osla.

Hodnocení: Zaznamenávejte jakékoli známky ostražitosti test je negativní pokud např. dává uši dozadu, snaží se utéct, pokouší se kousnout nebo kopnout, defekuje.

Stažený ocas

Hodnotí se při provádění předchozího testu. Když jste v oblasti ocasu, na dvě sekundy zastavte pohyb a všimněte si, zda má ocas stažený nebo sevřený mezi zadními končetinami.

Kvalitativní hodnocení chování

Spoléhá na schopnost člověka integrovat detaily chování, držení těla a dát do kontextu s popisem zvířecího stylu chování. Tyto výrazy mají výraznou, emotivní konotaci a poskytují informace, které jsou přímo relevantní pro dobré životní podmínky zvířat a mohou být užitečným doplňkem informací získaných z kvantitativních ukazatelů.

Hodnocení

Provedte 30 min po distribuci krmiva. Hodnoťte osly z místa vně ustájení a nerušte je. Hodnoťte celou skupinu. Vyberte body, ze kterých budete osly sledovat. Počet těchto bodů záleží na složitosti ustájovacího komplexu a velikosti skupiny. Následně vyberte načasování pozorování, které může trvat 10-20 min. Doba a počet míst, ze kterých se bude pozorování provádět, se určuje podle tabulky:

počet míst sledování	doba pozorování z jednoho místa (min)	celkový čas pozorování (min)
1	10	10
2	10	20
3	6,5	19,5
4	5	20
5	4	20
6	3	18
7	2,5	17,5
8	2,5	20

Hodnocení se provádí během doby aktivity osla, kdy se mohou projevodat různé projevy chování.

Po ukončení pozorování si najdete tiché místo a pomocí vizuální analogové stupnice (VAS) vyhodnoťte seznam deskriptorů. Každá VAS je definována „minimem“ vlevo a „maximem“ vpravo. Minimum znamená, že v tomto okamžiku dané chování v celém období pozorování zcela chybí. Střední skóre závisí na počtu zvířat zapojených do činnosti, intenzitě chování a interakce se zbytkem stáda.

Měřítkem pro každý deskriptor chování je vzdálenost v mm od minimálního bodu do bodu, kde je zaškrtnut VAS. Je důležité nevynechat žádný termin a dodržovat předdefinovaný pořádek.

Pravidla hodnocení oslů

AWIN, 2015. AWIN welfare assessment protocol for donkeys. DOI: 10.13130/AWIN_DONKEYS_2015
Tento studijní materiál byl zpracován díky podpoře IVA VFU Brno 2019FVHE/2380/64

Foto: I. Lachman